

Dr. Aušra Jurevičiūtė
*Vytauto Didžiojo karo muziejus;
Lietuvos kariuomenės kūrėjų
savanorių sąjungos
Kauno apskrities skyrius*

LIETUVOS KARIUOMENĖS KŪRĖJAI SAVANORIAI 1918–1923 ir 1990–1991 m.

„Tebūnie amžina garbė visiems tiems,
kurie išgirdo Tėvynės balsą, jų pagalbos šaukiantį,
ir nebijodami nei vargo, nesigailėdami nei sveikatos,
nei gyvybės ėjo jos vaduotų!“

Mjr. Petras Ruseckas¹

Kariuomenės kūrėjai savanoriai mūsų Lietuvos kariuomenės ir valstybės istorijoje užima išskirtinę vietą. Jie apgynė Vasario 16-osios aktu paskelbtąją Pirmąją Lietuvos respubliką, jie pirmieji davė priesaiką ir pradėjo kurti kariuomenę po Kovo 11-osios. Šio pranešimo tikslas – atskleisti Lietuvos Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos veiksmus kuriant kariuomenę, supažindinti su savanorių kūrimosi istorijos svarbiausiais įvykiais ir rasti bendrumų bei skirtumų tarp Pirmosios ir Antrosios respublikų savanorių kūrimosi ir veiklos Panevėžio apskrityje. Išskirtinį dėmesį skirsime asmenybėms, kurios stojo į savanorių gretas ir buvo pasiryžę žūti dėl Tėvynės. Atskirai supažindinsime su Lietuvos

¹ Lietuvos kariuomenės kūrėjas savanoris į Lietuvos kariuomenę įstojęs 1918 11 18, Steigiamojo Seimo narys, 1923 m. pakeltas į majorus, literatas, parašęs ir parengęs 26 knygas, savanorių kūrėjų atsiminimų knygos „Savanorių žygiai“ sudarytojas.

Nepriklausomybės kovų dalyviai. Pirmas iš kairės (sėdi) Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulko karininkas Juozas Urbšys. Panevėžys, 1920 m.

kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos įsikūrimu Lietuvoje ir Panevėžyje bei šios organizacijos atkūrimu ir veikla dabar, nes ši organizacija, tęsdama Pirmosios respublikos tradicijas, ir dabar vienija Lietuvos kariuomenės kūrėjus savanorius.

Rengiant pranešimą buvo naudotasi Lietuvos valstybės centriniam archyve esančiais Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos (LKKSS) ir LKKSS Panevėžio skyriaus dokumentais. Šios temos istoriografija nėra gausi. Daugiausia yra bendro pobūdžio monografijos ir straipsniai apie kariuomenės kūrimąsi, kovas ir kt. Atskirų leidinių apie Panevėžio kūrėjus savanorius Pirmojoje respublikoje nėra. 1929 m. buvo išleistas Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos Centro valdybos leidinys, redaguotas Stasio Butkaus, „Savanoris 1918–1920“². Šioje knygoje trumpai supažindinama su visais sąjungos skyriais, tuo metu veikusiais Lietuvoje. Apie Antrosios respublikos Panevėžio savanorius kūrėjus yra išleista LKKSS Panevėžio

² Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga buvo iki 1933 m., kai buvo pakeistas pavadinimas pridodant žodį „kūrėjas“ ir pavadinta Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga. Straipsnyje bus naudojami abu pavadinimai.

skyriaus knyga „Buvom, esam ir būsime!“, kurioje pateiktos trumpos sąjungos skyriaus narių biografijos. Knygos sudarytojas kūrėjas savanoris Stasys Kalvėnas, Lietuvos laisvės armijos ir Vietinės rinktinės karys, aktyvus Panevėžio sąjūdininkas ir LKKSS Panevėžio skyriaus ilgametis pirmininkas.

Lietuvos kariuomenės kūrimo aspektai ir Panevėžio regiono savanorių dalyvavimas Nepriklausomybės kovose 1918–1923 m.

Vokiečių okupacijos metu, 1917 m. rugsėjo 18–22 d., Vilniuje vyko Lietuvių konferencija. Ji svarstė būsimos nepriklausomos Lietuvos viziją ir kelius jai įgyvendinti. Konferencija, pirmininkaujant dr. Jonui Basanavičiui, pareiškė lietuvių tautos pasiryžimą atgaivinti savarankišką nepriklausomą Lietuvos valstybę, kuri būtų pagrįsta demokratiniais principais ir apimtų etnografines sienas, o Vilniuje sušauktas Seimas priimtų valstybės Konstituciją ir nustatytų santykius su kitomis valstybėmis. Rugsėjo 21 d. posėdyje buvo sudaryta Krašto taryba, pačių lietuvių veikėjų pavadinta Lietuvos Taryba iš 20 asmenų. Taryba ėmėsi konferencijoje numatytų darbų įgyvendinimo. Jos delegacija gruodžio 1 d. susitiko su Vokietijos kancleriu G. Hertlingu, o gruodžio 11 d. paskelbė pareiškimą apie atsiskyrimą nuo Rusijos ir nepriklausomos valstybės atkūrimą su sostine Vilniumi. Tačiau Lietuvos Taryba turėjo susisieti su pažadais sudaryti karinę ir ekonominę sąjungą su Vokietija. Dar iki Nepriklausomybės paskelbimo jau buvo svarstoma, kas tą nepriklausomybę gins, kaip ji bus išsaugota. Todėl 1918 m. sausio 15 d. posėdyje Taryba svarstė vokiečių kariuomenės išvedimo iš Lietuvos ir lietuvių milicijos sukūrimo klausimą. Buvo priimta tokia formuluotė: „Rusijai demobilizavus savo armiją Lietuvos fronte, Vokietija tuojau išveda savo kariuomenę iš Lietuvos. Taryba įgalioja siunčiamą delegaciją tiksliai nustatyti su Vokietijos valdžia vokiečių kariuomenės išvedimo terminą, nurodydama jai, kad tas terminas negali būti ilgesnis kaip keturi mėnesiai po Rusijos armijos demobilizacijos. Lietuvos Tarybai turi būti duota galimybės imtis Lietuvos milicijos organizavimo nuo pat šio susitarimo dienos.“³ Dėl gyventojų saugumo milicijos kūrimas buvo pripažintas būtinu ir pavestas 3 asmenų komisijai, kurioje buvo Saliamonas

³ Protokolas Nr. 39, 1918 m. sausio 15 d. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 180.

Banaitis, Steponas Kairys, Jokūbas Šernas⁴. Ši komisija bandė tartis su okupacine vokiečių valdžia, bet nesėkmingai, rengė posėdžius ir bandė sukurti milicijos organizavimo projektą. Tačiau iki vasario 16 d. nieko esminio nebuvo padaryta, nes Lietuvos Taryba rūpinosi Nepriklausomybės paskelbimu ir jos tarptautiniu pripažinimu. Tik balandžio 26 d. S. Kairys pateikė pranešimą apie miliciją ir konstatavo, kad darbas beveik nepradėtas. Svarstant šį klausimą Stasys Šilingas užsiminė apie svarstymą steigti departamentą: „Jeigu manome steigti departamentą, tai ar gera būtų dar prieš tai ištraukti vieną jo kompetencijos dalį iš vidaus departamento?“⁵ Justinas Staugaitis pritarė, kad kalbėdami apie miliciją „... tuo neatsisakome nuo departamento“⁶. Antanas Smetona paminėjo, kad departamentas dar „kabo ore“, todėl reikia milicijos kovai su banditizmu. Liepos mėnesį toks projektas buvo parengtas ir pateiktas plk. Jurgiui Kubiliui, šis turėjo parengti instrukcijas milicijai steigti ir paruošti milicijos mokyklos steigimo projektą⁷. Liepos 29 d. Tarybos posėdyje dauguma narių siūlė priimti milicijos organizavimo rezoliuciją ir prašyti vokiečių valdžios ją apginkluoti.

1918 m. kovo mėn. atvyko Lietuvių Tarybos Rusijoje, Voroneže, delegacija, kurią sudarė Liudas Noreika ir karininkai Kazys Škirpa bei Jonas Variakojis. Tai buvo pirmieji Rusijos lietuvių kontaktai su Lietuvos Taryba. Gegužės mėn. į Vilnių atvyko kita lietuvių delegacija iš Petrapilio. Tuo pačiu metu buvo pradėta rūpintis ir lietuvių grįžimu iš Vokietijos. Gegužės 15 d. Taryba paskyrė karininką J. Kubilių į karo belaisvių grąžinimo skyrių. J. Kubilius, dirbdamas šį darbą, slapta pradėjo registruoti karius, norinčius tarnauti Lietuvos kariuomenėje. Gegužės 15 d. pirmuoju į registracijos knygą įsirašė karininkas K. Škirpa. Nuo gegužės iki spalio mėn. įsiregistravo iš viso 39 karininkai ir 2 kareiviai⁸. Spalio mėn. jau buvo aišku, kad Vokietija karą pralaimėjo. Lietuvos Valstybės Taryba (taip nuo 1918 m. liepos 11 d. buvo pavadinta Lietuvos Taryba) susirūpino Lietuvos kariuomenės organizavimu. Spalio mėn. slapta buvo sudaryta

⁴ Protokolas Nr. 41, 1918 m. sausio 16 d. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 182.

⁵ Steponavičius, V. Ginkluotų jėgų klausimas Lietuvos Valstybės Taryboje. *Karo archyvas, t. 3*, 1926, p. 5.

⁶ Ten pat, p. 7.

⁷ Protokolas Nr. 91, 1918 m. liepos 29. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 317.

⁸ Ališauskas, K. *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920 m.* Čikaga, 1972. p. 49.

Krašto apsaugos komisija, kurią sudarė pirmininkas Stasys Šilingas, nariai S. Butkus, dr. Jurgis Alekna ir kar. J. Kubilius. Vėliau į ją buvo pakviesti Liudas Gira, kar. Stasys Nastopka ir jūrų gydytojas Vladas Nagevičius⁹. Komisija pradėjo darbą ir visą Lietuvą suskirstė į 10–12 sričių. Kiekvienoje privalėjo būti vadas ir trijų asmenų štabas, turėjęs organizuoti apsaugos būrius vietose. Komisijos siūlymu kariuomenė turėjo būti formuojama tik savanorių pagrindu, jie privalėjo tarnauti ne trumpiau kaip metus ir gauti 8–15 rublių (16–30 markių) atlyginimą¹⁰. Pirmieji savanoriai, 11 vyrų, į Vilnių atvyko spalio 16 d. ir apsistojo Valstybės Tarybos rūmuose. Jie dėvėjo civilius rūbus, ginklų negavo, nes Taryba jų neturėjo, o pragyventi dienas gaudavo 5 markes. Juos globojo Krašto apsaugos komisija. Spalio 17 d., per vakarinį patikrinimą, jie pirmą kartą sugiedojo tautos himną. O lapkričio 1 d. Lietuvos kariuomenės savanoriai pradėjo saugoti Lietuvos Valstybės Tarybos duris¹¹. Lietuvos Valstybės Taryba karininkus į kariuomenę kvietė ir neoficialiai. Rašytuose laiškuose jie buvo kviečiami atvykti pasitarti mokytojavimo ar šiaip švietimo klausimais. Daug karininkų atvyko savo noru, bet algų negaudavo ir gyveno privačiuose butuose. Tik reikalui esant jiems būdavo išmokami avansai po 50–100 markių. Algos buvo pradėtos mokėti tik gruodžio pabaigoje, kai buvo gauta valstybės paskola.

1918 m. lapkričio 11 d. Valstybės Taryba patvirtino vyriausybę, kurioje apsaugos ministro pareigas pasiėmė ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras, lapkričio 23 d. jis išleido pirmąjį įsakymą kariuomenei. Juo buvo sudaryta Krašto apsaugos taryba, į kurią įėjo pulkininkas S. Chaleckis, papulkininkis Stasys Nastopka, papulkininkis Vladas Nagevičius. Apsaugos ministerijos štabo viršininku buvo paskirtas pulkininkas J. Kubilius. Padėtis buvo labai sunki, nei pinigų, nei ginklų, nei arklių nebuvo. Apie lapkričio mėn. pabaigos įvykius J. Kubilius savo atsiminimuose rašė: „Kad galų gale sužinotume, ar gausime mes ką nors nuo vokiečių valdžios, ar ne, jūrų gydytojas Nagevičius ir aš nuėjome pas vokiečių valdžios atstovą p. Zimmerle. Kaip tik tą dieną pas p. Zimmerle buvo kareivių tarybų atstovų suvažiavimas. Į salę vokiečiai sargybinis mūsų nenorėjo leisti, bet mes visgi įsiskverbėme. Tenai Nagevičius pasakė p. Zimmerlei, kad pas mus atvyko 300 savanorių; jeigu mes šiandien nuo vokiečių valdžios negausime ginklų,

⁹ Gen. ltn. Kubilius, *Atsiminimai iš pirmųjų mūsų kariuomenės kūrimosi dienų*. Mūsų žinynas, nr. 15, 1923, p. 420.

¹⁰ Ališauskas, K. *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės...* p. 50.

¹¹ Iš mūsų kariškos chronologijos (1918–1920). *Savanoris 1918–1920*. Kaunas, 1929, p. 14.

amunicijos, produktų ir kareivinių, tai mes už p. Zimmerle ir kitų vokiečių gyvybę neatsakome. Tą pačią dieną vokiečiai davė kelis šimtus šautuvų, trims dienoms produktų ir kareivines.¹² Tai, ką pasakė V. Nagevičius, nebuvo tiesa. Kai vokiečiai atvyko į kareivines, rado tik 3–4 dešimtis kareivių. Teko pasakyti, kad jie išsiųsti į kitus miestus.

Ginklų įsigyti buvo galima tik slaptai. Po 1918 m. lapkričio 18 d. Vokietijoje įvykusios revoliucijos paio vokiečių kareivių drausmė. Jie vogdavo iš sandėlių ginklus ir parduodavo Vilniuje. Ypač daug pastangų superkant ginklus įdėjo karo valdininkas Simas Užga ir kar. Pranas Gladutis. Pinigų ginklams pirkti duodavo Krašto apsaugos komisija¹³. Tačiau savanoriai su ginklais negalėjo pasirodyti, nes vokiečiai juos atimdavo. Ginklai buvo laikomi Valstybės Tarybos rūmuose, Krašto apsaugos komisijoje ir kareivinėse. Nelegaliai įsigytais ginklais buvo apginkluotas ir 1 pėstininkų pulkas, vadovaujamas kar. Vinco Grigaliūno-Glovackio.

Pirmasis Ministrų kabinetas dirbo trumpai, ir jau gruodžio 24 d. buvo suformuotas Antrasis ministrų kabinetas, vadovaujamas Mykolo Sleževičiaus, kuriame apsaugos ministro pareigas pradėjo eiti karininkas Mykolas Velykis. Gruodžio 29 d. buvo paskelbtas Vyriausybės atsisaukimas į Lietuvos žmones stoti savanoriais į kuriamą Lietuvos kariuomenę:

„Lietuvos piliečiai!

Vyrai! Ne kartą Lietuvos priešai norėjo uždėti ant mūsų amžiną nepakeliamą jungą, bet mūsų Tėvynė nenugalėta. Ji gyva.

Šiandien visi išvydome laisvės rytojų švintant; Lietuvos nepriklausomybė neša visiems laisvę ir laimę; tad ginkime Nepriklausomą Lietuvos valstybę! Vienybėje, kaip broliai, pasidavę kits kitam rankas, eikim į kovą, visi, kaip vienas, stokim už tėvynę!

Lietuva pavojuje!

Vokiečių kariuomenei atsitraukiant, jau įsibrovė Lietuvon svetimoji Rusijos kariuomenė. Ji eina, atimdama iš mūsų gyventojų duoną, gyvulius ir mantą. Jos palydovai – badas, gaisrų pašvaistės, kraujo ir ašarų upeliai.

Tad ginkim Lietuvą! Parodykim, jog esame verti amžiais kovotos laisvės; šiandien Lietuvos likimas mūsų pačių rankose.

Nelaukdami toliau nei valandos, kas myli Lietuvą, kas trokšta laisvės, kas pajėgia valdyti ginklą, stokime visi į Lietuvos Krašto Apsaugą. Būrių

¹² Gen. ltn. Kubilius, *Atsiminimai iš pirmųjų mūsų kariuomenės kūrimosi dienų*. Mūsų žinynas, nr. 15, 1923, p. 421.

¹³ Ališauskas, K. *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės...* p. 52.

būriais eikime iš kaimų, viensėdijų, miestų ir miestelių, eikime iš visų Lietuvos kraštų laisvės ir Tėvynės ginti. Stokime drąsiai pirmi į kovą!

*Drąsiai, be baimės, kaip mūs tėvai ir sentėviai, užstokim priešams kelią, pakelkim žygį už mūsų Motiną Tėvynę, už Lietuvos Valstybę!*¹⁴

Paskelbus atsišaukimą, buvo paskirti ir pirmieji karinių sričių apsaugos viršininkai, jiems įsakyta vietoje organizuoti apsaugą, palaikyti tvarką, padėti savivaldybėms jų organizaciniame darbe ir, svarbiausia, rinkti savanorius kraštui ginti. Šioms pareigoms buvo paskirti šie karininkai: į Panevėžį – Jonas Variakojis, į Šiaulius – Jonas Petraitis, į Kėdainius – Juozas Šarauskas.

1919 m. sausio 1 d. Panevėžio apsaugos srities viršininkas kar. J. Variakojis, gavęs 50 000 vokiškų markių, išvyko į paskyrimo vietą. Tuo metu Panevėžyje buvo sudėtinga padėtis. 1919 m. sausio 5 d. Vilniuje valdžia atiteko bolševikams. Tuo pasinaudojo ir Panevėžio bolševikai, naktį iš sausio 6 į 7-ąją paėmę valdžią į savo rankas. O sausio 9 d. bolševikų kariuomenė užėmė miestą. Panevėžyje J. Variakojis su keliais savanoriais buvo penkias dienas ir spėjo susitikti su jaunimu ir moksleivija, kurie labai džiaugėsi, kad bus organizuojama kariuomenė. Turgaus dieną jie paskelbė Lietuvos Vyriausybės šaukimą stoti savanoriais Tėvynės ginti. Taip pat buvo suspėta įsigyti ginklų iš Panevėžio besitraukiančio Vokietijos kariuomenės dalinio. Gauta 30 šautuvų su keliais tūkstančiais šovinių, 50 rankinių granatų ir 6 revolveriai. J. Variakojo vadovaujami 9 savanoriai: karininkas J. Mikoliūnas, karo valdininkas Kostas Kregždė (savanoriu įstojo 1919 01 01), karo vald. Kazys Kubilius (savanoriu įstojo 1919 01 07, Vyčio Kryžiaus kavalerius), Stasys Mačikūnas (savanoriu įstojo 1919 01 07, Vyčio Kryžiaus kavalerius), Juozas Kriaučiūnas (savanoriu įstojo 1919 01 10), Petras Miknys (savanoriu įstojo 1919 01 07) ir dar du, kurių vardai nežinomi, iš sausio 7 į 8-osios naktį, nusipirkę du pakinkytus į roges arklius ir apsiginklavę revolveriais, nuvyko į Panendrių kaimą. Čia broliai Vladas, Stasys ir Balys Balčiai jau buvo sukvietę savanorių, o tarp jų buvo ir kar. Kazys Dragunevičius (savanoriu įstojo 1919 01 07). Stasys Balčas, būsimasis Steigiamojo ir I Seimo narys, savo vieniemyje Panendrėje turėjo paslėpęs 74 šautuvus. Jais apginklavo 11 žmonių, vadovaujamų J. Variakojo, ir Panevėžio srities apsaugos būrį, vėliau peraugusį į Panevėžio batalioną, paskui – į 4 pėstininkų pulką.¹⁵

¹⁴ Savanoris 1918–1920. Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių knyga. Kaunas, 1929, p. 10.

¹⁵ Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Panevėžio skyriaus valdybos protokolas Nr. 3, 1930 m. spalio 27 d. LCVA, f. 1391, ap. 1, b. 11, l. 31.

Lietuvos kariuomenės kūrėjų-Savanorių
sąjungos Panevėžio skyrius 10 VI 1928

Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Panevėžio skyrius 1928 m. birželio 10 d. Visi segi Nepriklausomybės 10-mečio medalius.

Apsilankymą Balčų sodyboje J. Variakojis prisiminė taip: „Balčų motina įdėjo mums maisto, palaimino, ir mes su savo brangenybe – ginklais – išvykome Kėdainių link.“¹⁶ Šie trys broliai 1919 01 07 įstojo savanoriais į Lietuvos kariuomenę, o S. Balčas buvo Panevėžio srities apsaugos būrio, vėliau bataliono Rikiuotės skyriaus vedėju, o nuo 1919 m. birželio – Panevėžio komendantūros, kuriai vadovavo Tadas Chodakauskas, Rikiuotės skyriaus vedėju. 1919 m. pabaigoje buvo perkeltas į generalinį štabą prie Vyriausybės dirbti karinio patarėjo anglų generolo Franko Persy Crozierio vertėju. 1919 m. pabaigoje ir 1920 m. pradžioje S. Balčas buvo komandiruotas į Pabaltijo valstybių kariuomenių vadų konferenciją Rygoje, kur kartu su krašto apsaugos ministru Antanu Merkiu ir anglų generolu F. P. Crozieriu vedė derybas dėl Anglijos kariuomenės amunicijos ir ginklų perėmimo¹⁷. Vėliau S. Balčas tarnavo 4-ajame pėstininkų pulke ir 1920 m. sausio 7 d. į atsargą išėjo turėdamas viršilos laipsnį. 1927 m. sausio 7–8 d. vykusiame steigiamajame Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos suvažiavime atsargos viršila S. Balčas atstovavo Panevėžio savanoriams kūrėjams ir vėliau buvo ilgametis šio skyriaus valdybos narys. Jo broliai taip pat tapo Panevėžio skyriaus nariais.

1919 m. sausio mėn. Panevėžio srities apsaugos būrys traukėsi Ramygalos link. Ten vyko savanorių šaudymo ir rikiuotės mokymai. Ramygalon atvyko ir keliasdešimt savanorių, Panevėžio gimnazijos mokinių. Jie pranešė, kad bolševikai žygiuoja Ramygalos link. Buvo nuspręsta trauktis į Kėdainius, nes pasipriešinti savanoriai, teturėję 30 šautuvų, negalėjo. Į Kėdainius Panevėžio srities apsaugos būrys atvyko su tam tikru furoru. Apie tai savo atsiminimuose rašė plk. lt. Juozas Šarauskas. „<...> karininkai, o jų buvo 4 žm.: Variakojis, Panevėžio apskrities apsaugos v-kas, dabartinis susisiekimo ministerijos valdytojas (1928 m. – A. J.), Kibirškštis, Mikoliūnas ir Dragunevičius ir kai kurie savanoriai buvo raiti balnotais arkliais ir ginkluoti. Kiti savanoriai, daugiausia maišais balnotais arkliais, virviniiais apynasriais, ginkluoti kas kuo gali – vieni senais ir dauguma netinkamais naudoti kariškais šautuvais, revolveriais, kiti medžiokliniais šautuvais, kardais be makščių ir makštėmis be kardų. Be to, jie, iš tikrųjų, neturėdami, sugebėjo „kulkosvaidį“ inscenizuoti.

Visi aprėdai buvo margi: kas juodu švarku ir batais apsiavęs, kas pilka sermėga ar kailiniais apsivilkęs, ir naginėmis ar klumpėmis dėvėjo. Vieni jojo, kiti rogėse važiavo, tretį pėstiėjo. Bet šis, apie 100 žmonių, būrys atrodė gausingas ir gerai ginkluotas.“¹⁸

¹⁶ Variakojis, J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*. Karys, 1965, p. 19.

¹⁷ Veilentienė, A. Balčas, Stasys. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922) biografinis žodynas*. T. 2, Vilnius, 2006, p. 76.

¹⁸ Pulk. lt. Šarauskas, J. *Pirmosios kautynės. Savanoris 1918–1920*. Kaunas, 1929, p. 22.

Panevėžio srities apsaugos būrys, padedamas vokiečių kariuomenės dalių, pradėjo stumti bolševikus Ukmergės ir Panevėžio kryptimi. Kovo mėn., naktį iš 23 į 24-ąją, bolševikai iš Panevėžio pasitraukė. O kovo 27 d. į Panevėžį įžengė Panevėžio srities apsaugos būrio pustrečios kuopos. Lietuvos kariuomenės vadovybė, pažymėdama Panevėžio srities būrio nuopelnus kovose su bolševikais užimant Panevėžį, kovo 21 d. leido pasivadinti Panevėžio atskiro bataliono vardu¹⁹. Tačiau neilgai batalionas buvo Panevėžyje. Balandžio 4 d., po kautynių miesto gatvėse su bolševikais, jis pasitraukė iki Kėdainių. Gegužės 2 d. batalionas kartu su vokiečių dalimis užėmė Ukmergę. Po Ukmergės užėmimo bataliono mokomoji kuopa buvo nusiųsta į Širvintas ir įsteigė komendantūrą, o kiti liko Ukmergėje ir jos apylinkėse. 1919 m. gegužės 1 d. Panevėžio atskirame batalione buvo 35 karininkai bei karo valdininkai ir 1314 kareivių²⁰.

Atskirasis batalionas savanoriais pasipildydavo ir iš aplinkinių vietovių. Tyrinėdami LKKSS Panevėžio skyriaus archyvinius dokumentus, radome įdomios medžiagos apie Krekenavos skyrių, kuriame 1934 m. buvo 46 nariai. Dauguma jų savo tarnybą pradėjo batalione. Tai kūrėjai savanoriai: j. ltn. Jurgis Gėgžna (savanoriu įstojo 1919 02 01, Vyčio kryžiaus kavaliereus, Krekenavos pr. mokyklos mokytojas); Simonas Rapšys (savanoriu įstojo 1919 01 08, dviejų Vyčio kryžių kavaliereus, buvo paimtas bolševikų į nelaisvę prie Aristavos dvaro, kai 7 kariai buvo nusiųsti gauti pašaro arkliams, bolševikai jį kalino Lukiškių kalėjime, o Vilnių užėmus lenkams, jis buvo perduotas Lietuvių komitetui ir grįžo į Lietuvą, vėl dalyvavo kovose, 1919 m. išvengęs mirties, bolševikų buvo nužudytas 1940 m.); Antanas Sereika (savanoriu įstojo 1919 01 10, Vyčio kryžiaus I laipsnio kavaliereus, karo invalidas, kovose netekęs dešinės kojos, Lietuvos valstybės tarybos apdovanotas vardiniu laikrodžiu, nuo 1921 m. dirbęs Karo muziejaus Invalidų komandoje); Kazys Šniutė (savanoriu įstojo 1919 03 18, Vyčio Kryžiaus kavaliereus, sužeistas, turėjo 28 ha žemės, dirbo Krekenavos valstybinėje degtinės parduotuvėje vedėju); Stasys Girštautas (savanoriu įstojęs 1919 04 04, sužeistas į ranką); Povilas Urbonas (savanoriu įstojo 1919 04 18, Vyčio kryžiaus kavaliereus), Juozas Zajenckus (savanoriu įstojo 1919 03 14, sužeistas); Jonas Vaižmužis (savanoriu įstojo 1919 01 01, tarnavo Panevėžio komendantūroje, nuo 1928 m. Panevėžio apskr. policijos 2-oje nuovadoje)²¹. Tarp 46 Krekenavos skyriaus savanorių, kurių dauguma kovojo su visais Lietuvos priešais – bolševikais, bermontininkais ir

¹⁹ Ten pat, 98.

²⁰ Ten pat, 99.

²¹ Krekenavos skyriaus narių anketos. 1934 m. LCVA, f. 1391, ap.1, b. 12, l. 4–50.

lenkais, buvo ir trys, kurie dalyvavo Klaipėdos prijungimo akcijoje. Tai Jonas Čepas (savanoriu įstojo 1919 03 24), Edvardas Adamkavičius (savanoriu įstojo 1919 05 10); Antanas Antanaitis (savanoriu įstojo 1919 01 16)²². Tarp Panevėžio savanorių kūrėjų buvo ir iškilių asmenybių, kurie ne tik kovojo dėl tėvynės, bet ir buvo aktyvūs visuomenininkai. Būtina paminėti tapytoją Juozą Kaminską, parengusį karaliaus Mindaugo 4-ojo pėstininkų pulko vėliavos projektą ir LKKSS vėliavos bei ženklo projektus. Puikus pavyzdys moksleiviams gali būti Petras Plevokas (g. 1905), jis į savanorius įstojo iš mokyklos suolo 1919 05 20, teturėdamas 14 metų. Mokėjo puikiai rašyti, daug jo rašinių buvo išspausdinta žurnaluose „Karys“, „Trimitas“, „Mūsų Vilnius“, „Mūsų kraštas“. Jo atsiminimai yra išspausdinti ir knygoje „Savanorių žygiai“²³. Ne vienas knygnešys buvo tarp savanorių. Toks buvo Jurgis Žilys, 1919 03 03 savanoriu įstojęs į Panevėžio atskirąjį batalioną, kovėsis su bolševikais Siesikų miestelyje ir 1923 m. aktyviai rinkęs aukas Klaipėdos sukilimui organizuoti. Vyr. ltn. Antanas Pranculis savanoriu įstojo 1919 02 02, buvo aktyvus visuomenininkas, Panevėžio valstybinės gimnazijos mokytojas, LKKSS Panevėžio ir Ukmergės skyrių narys, Šaulių sąjungos, Tautininkų sąjungos, „Jaunosios Lietuvos“ ir Lietuvių mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus sąjungos narys. Tarp savanorių buvo ir bankininkų. Tai Ramygaloje gyvenęs ir turėjęs 2 aukštų namą Jonas Karutis (g. 1875), savanoriu įstojo 1919 02 05, 1933 m. buvęs banko direktoriumi Panevėžyje. Jo sūnus, taip pat Jonas, irgi buvo savanoris (įstojo 1919 01 08), sužeistas kovose, 2 Vyčio kryžių kavalierius (Vytauto Didžiojo karo muziejaus (VDKM) rinkiniuose yra saugomi marškiniai, kuriais vilkėdamas buvo sužeistas mūšyje).

Panevėžio ir Kėdainių srities apsaugos būriai dalyvavo mūšyje su bolševikais prie Šėtos. Šio mūšio metu buvo sužeistas A. Sereika, tapęs pirmuoju Nepriklausomybės kovų karo invalidu. Dalyvauta ir susirėmime Deltuvos miestelyje, kai buvo iššautas pirmas Lietuvos artilerijos sviedinys į bolševikų štabą, buvusį klebonijoje. Šis sviedinys saugomas VDKM. Neanalizuosime, kaip sekėsi batalionui kovoti su priešais, tik paminėsime, kokiose operacijose jis dalyvavo. Po Ukmergės užėmimo vyko žygis į Panevėžį, Kupiškį, dalyvauta Zarasų–Daugų operacijoje. Spalio 5 d. Panevėžio batalionas Vyriausiojo štabo įsakymu buvo perkeltas į Panevėžį. Kaip prisimena J. Variakojis: „Čia mes tikėjomės ramiose sąlygose pailsėti ir patvarkyti ūkio skyrių. Suorganizavome šią tokį orkestrą, kad

²² Ten pat.

²³ Nelaisvėje. Per žūtbūtinę kovą į laisvę. *Savanorių žygiai*, Vilnius, 1991, p. 269–281.

jaunimas po sunkių kovų galėtų pasilinksminti, bet, deja, mūsų svajonės neišsipildė...“²⁴

Naujieji priešai buvo vadinamieji bermontininkai, kuriuos sudarė vokiečių kariuomenės VI korpusas, vadovaujamas gen. R. Goltzo, ir rusų monarchistų savanorių kariuomenė, siekianti atkurti Rusijos caro valdžią Pabaltijyje, plk. P. Bermondas-Avalovas. Tuo metu, spalio mėn., Panevėžio atskirasis batalionas turėjo tris organizuotus batalionus, kuriuose tarnavo savanoriai ir mobilizuoti kariai. 1919 m. lapkričio 1 d. buvo gautas Vyriausiojo štabo įsakymas Nr. 184, leidęs batalionui vadintis 4-uju pėstininkų pulku²⁵. Po kovų su bermontininkais, 1919 m. gruodžio 8 d., pulkas buvo perkeltas į Šiaulius, vėliau perdislokuotas į Kaišiadoris ir užėmė apsaugą Vievio apylinkėse. Prezidento 1919 m. gruodžio 29 d. įsakymu Panevėžio batalionas 1920 m. sausio 14 d. pavadintas 4-uju Lietuvos karaliaus Mindaugo pulku²⁶. 1920 m. balandžio 24 d. pulkas persikėlė į Kauną pasiruošti kovoms su lenkais. Jau liepos 25 d. pulkas traukiniu išvyko į Vievį, o rugpjūčio 26 d. įžengė į Vilnių. Tą pačią dieną Gedimino pilyje buvo iškelta mūsų vėliava, o Vileišienės globojami lietuvių prieglaudos vaikučiai karius apdalino rūtomis. Kovose su lenkais pasižymėjo pulko kapelionas kun. V. Balandis, jis iš priešakinės linijos telefonu pranešė kuopos vadui apie lenkų puolimą. Lenkai paėmė į nelaisvę, bet jam pavyko pabėgti ir toliau tarnavo pulke. Baigiantis kovoms su lenkais 4-asis Lietuvos Karaliaus Mindaugo pėstininkų pulkas iki 1923 m. balandžio 23 d. stovėjo Musninkuose.

Apie Nepriklausomybės kovas 4-ojo Karaliaus Mindaugo pėstininkų pulko vadas plk. J. Variakojis savo atsiminimuose rašė: „Mūsų kariuomenė, dvejus metus kovodama su daug gausingesniu ir geriau apsiginklavusiu priešu, parodė, kad mūsų tauta myli laisvę ir yra verta jos. Pulko kariai buvo įvairių tikybų, įvairių politinių pažiūrų, bet jie tarp savęs sugyveno, nes juos jungė Tėvynės meilė ir bendras tikslas nugalėti priešą: tai buvo vienas iš mūsų laimėjimo faktorių.“²⁷ Kovose dėl Lietuvos laisvės dalyvavo nuo 24 tūkst. iki 40 tūkst. 600 savanorių ir mobilizuotų karių²⁸. Kūrėjų savanorių, apdovanotų Kūrėjų savanorių medaliu, buvo 10 tūkst. 150.

²⁴ Variakojis, J. *Karaliaus Mindaugo...* p. 52.

²⁵ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 184, 1919 11 17. www.epaveldas.lt

²⁶ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 218, 1920 01 14. www.epaveldas.lt

²⁷ Variakojis, J. *Karaliaus Mindaugo...* p. 79.

²⁸ Surgailis, G. *Lietuvos kariuomenė 1918–1998*. Vilnius, 1998, p. 20.

Atkurto nepriklausomos Lietuvos kariuomenės kūrimas 1990–1991 m.

1990 m. kovo 11 d. buvo atkurta Lietuvos Nepriklausomybė. Kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą, kad „TSRS visuotinės karinės prievolės įstatymas Lietuvos Respublikos piliečių atžvilgiu negalioja“²⁹. Po dviejų dienų, kovo 14-ąją, buvo priimtas ir kitas nutarimas, jis nutraukė karinių komisariatų, kaip svetimos valstybės įstaigų, veiklą ir SSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui Michailui Gorbačioviui pasiūlė derėtis dėl neteisėtai Lietuvoje esančios kariuomenės išvedimo. Tačiau M. Gorbačiovo atsakymas buvo – 1990 m. balandžio mėnesį įvesta 74 dienas trukusi ekonominė blokada.

Visai suprantamas ir laiku pasirodė kvietimas stoti savanoriais į būsimą Lietuvos kariuomenę. 1990 m. kovo 17 d. Sąjūdžio Kauno „žaliaraiščių“ veiklos koordinavimo taryba spaudoje paskelbė kvietimą stoti į savanorių gretas ir registruotis Sąjūdžio būstinėje.

Registravosi sąjūdžio aktyvistai, „žaliaraiščiai“ ir aktyvūs žmonės. Vilniuje šios akcijos iniciatorius buvo A. Kubilius, Kaune – Saulius Rudžionis ir Virginijus Vilkelis, Klaipėdoje – Cirilis Norkus, Algirdas Grublys. Miestuose pradėjo formuotis kuopos, o Kaune ir Klaipėdoje – rinktinės. Tikslių užsiregistravusiųjų skaičių nėra, tačiau, pagal turimus išlikusius sąrašus, Kaune užsiregistravo apie 100 asmenų. Aukščiausioji Taryba sprendė ir kariuomenės kūrimo klausimus. 1990 m. kovo 23 d. tvirtinant Lietuvos Vyriausybės sudėtį, buvo susiginčyta dėl krašto apsaugos ministro kandidatūros. Buvo siūlomas Vidmantas Pavilionis, tačiau, daugumai deputatų nesutikus, priimtas visai kitas sprendimas. 1990 m. balandžio 25 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą įsteigti Krašto apsaugos departamentą (KAD). Pirmojo KAD direktoriaus Audriaus Butkevičiaus vertinimu, tai buvo „stipriausias politinis pareiškimas, liudijantis siekius įgyvendinti valstybės Nepriklausomybę *de facto* visose srityse“³⁰. Departamentas numatė dvi veiklos prioriteto kryptis – A išorės ir B vidaus. Mūsų atveju svarbios B vidaus prioriteto kryptys, kuriose buvo numatyta Lietuvos gynybos organizavimas valstybės viduje. Kas buvo numatyta?

1. Sužlugdyti prievartinį rekrūtavimą į SSRS armiją. Sukurti savo

²⁹ Užurka, J. *Lietuvos kariuomenės atkūrimas 1988–1991 metais*. Kronta, 2006, p. 380.

³⁰ *Lietuvos krašto apsaugos sistemos atkūrimas 1989–1993*. Vilnius, 2015, p. 7.

prievolės sistemą ir tam reikalingą įstatyminę bazę. 2. Suformuoti Lietuvos teritorinės gynybos sistemos pagrindus: įkurti savo karo komendantūras visoje valstybės teritorijoje, sukurti karinių atstovų tinklą; suformuoti organizuotą rezervą: šaulius, savanorių korpusą; sukurti teritorinius mokymo centrus. Taip pat buvo numatyta suformuoti sienos kontrolės ir apsaugos kontrolę ir profesionalų karinį junginį, kuris būtų formuojamas savanorišku ir prievoliniu principu.

1990 m. gegužės 31 d. KAD įsakymu Nr. 1 prie departamento buvo įkurtas karinis techninis klubas su filialais zonose, jis būrė vyrus krašto apsaugos tarnybai. Jo viršininku buvo paskirtas Česlovas Jezerskas. 1990 06 01 KAD įsakymu Nr. 2 visa Lietuvos teritorija buvo suskirstyta į 7 zonas. Penktoji zona buvo Panevėžio, į ją įėjo Panevėžio miestas, Panevėžio, Anykščių, Biržų, Kupiškio, Pasvalio, Rokiškio, Utenos ir Zarasų rajonai³¹.

1990 m. rugpjūčio 21 d. įsakymu Nr. 12 buvo įsteigta Apsaugos tarnyba, o rugsėjo 10 d., vykdant Vyriausybės nutarimą siekiant apsaugoti Lietuvos valstybinę sieną ir vidaus rinką, pavedė sienos apsaugą KAD. Spalio 15 d. buvo paskirtas pasienio apsaugos vadas Virginijus Česnulevičius, o lapkričio 15 d. buvo nuspręsta įrengti 64 pasienio kontrolės postus. Labai svarbus įvykis besikuriančiai Lietuvos kariuomenei buvo 1990 m. lapkričio 23 d. savanorių priesaika. Tai buvo pirmoji po okupacijos, laisvoje Lietuvoje, savanorių priesaika tėvynei. Nuo Katedros savanoriai žygiavo Kauno gatvėmis iki muziejaus, o juos lydėjo tūkstantinė minia. Pirmoji Lietuvos kariuomenės priesaikos ceremonija įvyko Kaune, Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje, 1990 m. lapkričio 23 d., kai buvo perlaidojamas Nežinomas kareivis, žuvęs kovose su lenkais prie Giedraičių. Tuo metu prisiekė apie 150 savanorių iš Kauno ir Vilniaus, pirmą kartą apsirengę lietuviškais uniformomis ir su lietuviškais skiriamaisiais ženklais.

SAVANORIŲ REGISTRACIJA

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis pradeda
19 - 40 metų vyrų, kurie norėtų tarnauti savanoriais
krašto apsaugos sistemoje, registraciją.
Jeigu Jūs pasiryžę padėti laisvos Lietuvos
Krašto arba Pasienio apsaugai, kviečiame, užpildžius
anketą, registruotis artimiausioje Sąjūdžio būstinėje.
Informaciją teikiame
Vilniuje, Sąjūdžio būstinėje, telefonais

22 46 65
22 18 34

KAUNE
DOMELAIČIO 38 TEL. 229504 LPS Sekretoriatas

³¹ Užurka, J. *Lietuvos kariuomenės atkūrimas...* Kronta, 2009, p. 384.

Didžioji dalis jų buvo iš Kauno. Ši priesaika primena Pirmosios respublikos priesaiką, kuri taip pat vyko Kaune, tik Rotušės aikštėje, 1919 m. gegužės 11 d. Tik skirtumas vienas, kad po 1919 m. priesaikos savanoriai išžygiavo į kovų laukus. O 1990 m. savanoriai pagerbė tose kovose žuvusį Nežinomą karį.

Visos tuo metu kuriamos struktūros iki 1991 m. pabaigos buvo formuojamos savanoriškumo principu. Tačiau visa gynybos koncepcija to meto sąlygomis buvo sukoncentruota į neginkluotą pasipriešinimą. SSRS armija buvo šalyje, o įsigyti ginklų buvo praktiškai neįmanoma. Tik po pučo Maskvoje, 1990 m. rugpjūčio 22 d., situacija pasikeitė ir buvo galima organizuoti tam tikras diversines operacijas. Mūsų arsenale buvo seni pokario metų ginklai, savadarbiai, medžiokliniai, sportiniai šautuvai ir įvairiais būdais iš SSRS armijos įsigyta ginkluotė bei sprogmenys. Teko girdėti, kad AK-47 Kalašnikovo automatą buvo galima nusipirkti už 200 dolerių. Kaip teigia A. Butkevičius, buvo sukurta ir panaudota „labai ambicinga, derinanti griežtai apibrėžtą ginkluotos jėgos panaudojimą su gerai organizuota, civiliais asmenimis paremta visuotinio atsisakymo kolaboruoti su agresoriumi strategija“³². Didžiausias išbandymas savanoriams ir visai tautai buvo Sausio įvykiai. Savanoriai jau nuo sausio 8-osios budėjo Aukščiausiojoje Taryboje ir tai tęsėsi beveik iki vasario. Sudėtinga ir neaiški padėtis buvo iki pat rugpjūčio pučo.

1991 m. sausio 17 d. buvo įkurta Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba (SKAT). Vasario 9 d. buvo išleistas pirmasis laikraščio „Savanoris“ numeris. Kovo mėn. jau suformuojamas SKAT štabas ir operatyvinis būrys, SKAT mokykla ir 8 rinktinės, 200 kuopų. Štabo viršininku paskirtas Jonas Gečas. KAD disponavo 12 tūkstančių savanorių pajėgomis, bet trūko ginklų³³. Savanorių gretos tautiniu atžvilgiu buvo lietuviškos, išimčių pasitaikė labai mažai. Kaune buvo trys rusų tautybės broliai savanoriai – Valerijus, Nikolajus ir Aleksejus Jegorovai. Manome, kad Panevėžyje taip pat buvo kitų tautybių savanorių. Socialiniu atžvilgiu sudėtis buvo labai marga: nuo mokslų daktaro iki studento, moksleivio, tarnautojo, inžinieriaus, darbininko, žemdirbio, vairuotojo. Į savanorių gretas, kaip ir pirmose Nepriklausomybės kovose, atėjo broliai, tėvai ir sūnūs, net tėvas su dukterimis. Tokie buvo Panevėžio rajono ūkininkas Jonas Ragažinskas su dviem sūnumis, panevėžietis Jonas Ambroževičius, atsivedęs dvi dukras.

³² Ten pat, p. 31.

³³ Ten pat, p. 39.

Panevėžio savanorių rinktinė buvo pradėta formuoti balandžio 22 d., o jos karių pagrindą sudarė Sąjūdžio aktyvistai. Dar 1990 m. Panevėžio apskrityje buvo sudarinėjami savanorių sąrašai. Sąjūdininkai pradėjo telktis į būrius, susirinkę analizavo politinę padėtį, nagrinėjo Lietuvos istoriją, mokėsi karybos, sportavo. Tokie buvo Albinas Ambroževičius, 1989–1990 m. Sąjūdžio „žaliaraištis“, birželio 30 d. pradėjęs tarnybą 5-SKAT rinktinėje; Jonas Ambroževičius, 1989–1990 m. Sąjūdžio „žaliaraištis“, Sausio 13-ąją su KAD darbuotojais saugojęs telefono-telegrafo stotį, vėliau tarnavo 5-ojoje rinktinėje; Rimantas Auglys, gimęs Sibire, dalyvavęs Sąjūdyje, sausio 17 d. įstojo į SKAT; Vidas Bickus, „žaliaraištis“, gynė Parlamentą, tarnavo SKAT; Stanislovas Vytautas Kirdulis, Sąjūdžio narys, gynė Parlamentą; Valerijonas Petkevičius, sąjūdininkas, gynė Parlamentą, SKAT būrio vadas; Rimgaudas Antanas Račkauskas, Sąjūdžio „žaliaraištis“, gynė Parlamentą, tarnavo KAD, SKAT, ir jo sūnus Rytis Mykolas Račkauskas, Sąjūdžio Panevėžio miesto tarybos narys, „Baltijos kelio“ aktyvus organizatorius, dabartinis Panevėžio meras; Ramutis Stakė, Sąjūdžio „žaliaraištis“, gynė Parlamentą, KAD, SKAT.

1991 m. prasidėjus atvirai sovietų agresijai prieš Lietuvos valstybę, Sąjūdžio „žaliaraiščiai“, savanoriai organizuotai vyko prie Parlamento, Televizijos bokšto, rajonų vykdomųjų komitetų, ryšių skyrių, kitų svarbių objektų, norint juos apsaugoti. Reikėjo jiems karinės struktūros, kad būtų galima lengviau koordinuoti veiksmus. Priėmus Krašto apsaugos tarnybos įstatymą, buvo pradėta formuoti ir Panevėžio rinktinė. Jos pirmuoju vadu KAD direktoriaus A. Butkevičiaus įsakymu buvo paskirtas Bronislovas Juozaitis, Vyčio kryžiaus 5-ojo laipsnio ordino kavalierius, dalyvavęs Parlamento gynyboje, pirmasis Panevėžio savanorių rinktinės vadas, SKAT štabo vadas, dabar LKKSS pirmininkas. Plk. B. Juozaitis prisimena: „Įkūrus KAD, 1990 m. lapkričio mėn. buvo pasiūlyta steigti savignos būrius ir rengti instruktorius Panevėžio zonai. Žmonės, kurie atėjo, buvo vedini patriotizmo. 1991 m. sausio mėn. buvo dalyvauta Parlamento gynyboje, ir ten sudėtingomis sąlygomis įvyko atranka. Kuriant struktūrą, daug ko trūko. Štabui patalpų nebuvo, vieną mažą kambarėlį suteikė Sporto mokyklos-internato, dabartinės Senvagės mokyklos, patalpose. Čia rinktinė glaudėsi pusę metų, po to išsikėlė į milicijos komisariato patalpas.“

1991 m. spalio 10 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba A. Butkevičių paskyrė krašto apsaugos ministru ir buvo pradėta formuoti ministerijos struktūra. KAD buvo likviduotas. Tačiau vietose problemų nesumažėjo. Ypač sunku buvo organizuoti savanorių kovinių rengimų. 1991 m. spalio 21 d. raporte SKAT štabo viršininkui Jonui Gečiui

B. Juozaitis rašė: „... Rinktinė teturi du mažo kalibro šautuvus TOZ-8, todėl neįmanomas normalus savanorių apmokymas rinktinės mastu.“³⁴ 1991 m. gruodžio 30 d. buvo suteikti pirmieji karininkų laipsniai. Panevėžio rinktinės vadui Bronislovui Juozaičiui – kapitono, Stasiui Janušiui – vyriausiojo leitenanto, Gintautui Zaurai, Petru Švedaraskui, Antanui Kadžioniui – leitenanto, Algiui Veikšai, Rimui Striškai, Sigitui Pranckūnui, Stasiui Pečiuliui, Rimatui Jovaišai – jaunesniojo leitenanto. Nuo 1991 gruodžio 21 d., vykdam LR Vyriausybės nutarimą „Dėl energetikos objektų apsaugos sustiprinimo“, buvo pradėti saugoti šie objektai: Panevėžio kuro tiekimo bazė (ją saugojo Panevėžio 102-oji ir Anykščių 106-oji kuopos), Bliūdžių aukštos įtampos pastotė (Panevėžio 101-oji kuopa), Panevėžio dujų kompresorinė stotis (Panevėžio 103-ioji ir 110-oji kuopos), Rokiškio kuro tiekimo bazė (Rokiškio 111-oji ir Kupiškio 107-oji kuopos), Biržų magistralinio naftotiekio siurblynė (Biržų 109-oji, Pasvalio 104-oji kuopos)³⁵. Jų apsaugai buvo pakviesti 168 savanoriai. Sargyboje stovėdavo drausmingi ir gerai parengti, bet tik pistoletais ginkluoti savanoriai. Jiems trūko uniformų, transporto, ryšių priemonių, bet žmonės buvo svarbiausia ir todėl svarbūs energetikos objektai neliko be apsaugos nė vienos dienos. Iš viso Lietuvoje objektus saugojo 2000 savanorių³⁶. Pirmieji kuopų vadai buvo Arnoldas Rudauskas, Sigitas Vasiliauskas, Petras Švedaraskas, Sigitas Pranskūnas (Pasvalyje), Algis Veikšys (Rokiškyje), Stasys Janušas, Rimas Striška, Česlovas Gestilavičius, Stasys Pečiulis, Rimantas Jovaiša, Algis Juknevičius (Kupiškyje), Biržuose kuopa buvo įsteigta rugpjūčio 9 d. (vadas Vaclovas Domkus)³⁷.

Analizuojant Panevėžio skyriaus narių sąrašą, galima daryti išvadą, kad į atkurtos Lietuvos gynėjų gretas stojo ne tik sąjūdininkai, bet ir buvę Lietuvos kariuomenės kariai, 1941 m. birželio 23–28 d. sukilimo dalyviai, Lietuvos Laisvės armijos (LLA) ir Vietinės rinktinės kariai, partizanai. Tokie žmonės sudarė dalį skyriaus narių. Paminėsime keletą jų: Vytautas Baranauskas (1941 m. sukilėlis, partizanas); Juozas Ignas Bičkūnas (Lietuvos kariuomenės jaunesnysis leitenantas, 1941 m. sukilėlis, LLA narys); Mečislovas Butkevičius („Geležinio vilko“ būrio partizanas); Antanas Dagys (partizanas, 1990–1991 m. saugojo valstybės

³⁴ Vyčio apygardos 5-oji rinktinė. *Krašto apsaugos savanorių pajėgos*, Vilnius, 2001, p. 56.

³⁵ Ten pat, p. 58.

³⁶ Voveris, V. *Trečioji savanorių karta*. Vilnius, 2007, p. 33.

³⁷ Ten pat, p. 41.

objektus); Jonas Dailydėnas (1941 m. sukilėlis, Vietinės rinktinės karys); Andrius Druėkus (partizanas, 1990–1991 m. saugojo svarbius objektus); Zenonas Gailiuėsis (LLA ryėsininkas, partizanas, Vietinės rinktinės karys, Atgimimo renginių ir Baltijos kelio Panevėzyje organizatorius); Albinas Giniūnas (Vietinės rinktinės būrio vadas); Vytautas Guėcius (1941 m. sukilėlis, gynė Parlamentą ir Televizijos bokštą sausio ir rugpjūčio puėo metu); Petras Ilevičius (partizanas, 1991 m. gynė Parlamentą); Vytautas Juozapaviėcius (Lietuvos kariuomenės leitenantas, Vietinės rinktinės karys); Pranas Kalpokas (Lietuvos kariuomenės leitenantas, 4-ojo Lietuvos karaliaus Mindaugo pėstininkų pulko mobilizacijos skyriaus karininkas, sporto vadovas); Stasys Kalvėnas (LLA narys, Vietinės rinktinės karys, Sąjūdžio Panevėžio miesto tarybos atsakingasis sekretorius, 1991 m. gynė Parlamentą); Vladas Kuzma (Lietuvos kariuomenės karys, kalintas); Vytautas Miseviėcius (partizanas, atkurto Lietuvos šaulių sąjungos aktyvus narys); Juozas Gediminas Morkūnas (politkalinys, 1991 m. gynė Parlamentą); Gasparas Motiekaitis (partizanas, suėzistas); Germanas Pakėstas (Lietuvos kariuomenės karys, 1990–1991 m. saugojo svarbius objektus); Romualdas Paplauskas (pogrindininkas, sovietų lagerių sukilimų dalyvis); Feliksas Parojus (partizanas); Juozas Petkeviėcius (LLA narys, partizanas, 1991 m. gynė Parlamentą, Televizijos bokštą); Henrikas Petrauskas (Lietuvos kariuomenės karys); Petras Rinkūnas (1941 m. sukilėlis, partizanas, 1991 m. gynė Parlamentą, saugojo valstybinius objektus); Povilas Samulis (pogrindininkas, 1991 m. gynė Parlamentą); Algirdas Kostas Šaduikis (Vietinės rinktinės karys, Štuthofo lagerio kalinys); Antanas Šimėnas (partizanų ryėsininkas, buvo SKAT); Juozas Tamulionis (1941 m. sukilėlis, partizanas, 1990–1991 m. saugojo svarbius objektus); Viktoras Tervydis (Vietinės rinktinės karys, partizanas); Jonas Tilindis (Lietuvos kariuomenės jaunesnysis leitenantas); Antanas Trepoėka (Vietinės rinktinės karys, partizanas, 1990–1991 m. saugojo svarbius objektus, buvo Pasvalio savanorių būryje); Jonas Trepoėka (partizanas, 1990–1991 m. saugojo svarbius objektus, buvo Pasvalio savanorių būryje); Jonas Vidėzius (pogrindininkas, 1991 m. gynė Parlamentą); Jonas Vilimaviėcius (1941 m. sukilėlis, partizanas); Jonas Visockas (1941 m. sukilėlis, partizanas); Juozas Zaikauskas (partizanas, 1990–1991 m. gynė Parlamentą)³⁸. Šis išvardintų asmenų sąrašas leidžia teigti, kad į atkurto Lietuvos gynybos struktūras stoji arba jas rėmė buvę pasipriešinimo

³⁸ *Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Karaliaus Mindaugo Panevėžio apskrities skyrius*. *Buvom, esam ir būsim!* Panevėžys, 2007, p. 25–132; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 2, 3, 4.

dalyviai, tęsdami savo kovą už Lietuvos laisvę, tačiau tik keli jų tarnavo SKAT. Tai suprantama, nes jų amžius jau neleido būti aktyvioje karinėje tarnyboje. Tačiau jie buvo šalia kariuomenės, Šaulių sąjungos.

Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga – organizacija, kūrėjus savanorius vienijusi tada ir dabar

Praslinkus trejiems metams po Nepriklausomybės kovų pabaigos, Lietuvos kariuomenės kūrėjai savanoriai nusprendė įkurti savo organizaciją. Pirmą kartą apie tai buvo prabilta 1925 m. gruodžio 6 d., minint Didžiojo Vilniaus seimo 20-metį Valstybės teatre. Salė buvo pilna, scenoje sėdėjo apie 50 Didžiojo Vilniaus seimo dalyvių, atvykusių iš provincijos ūkininkų, keli kunigai ir inteligentai³⁹. Tarp jų buvo ir Didžiojo Vilniaus seimo prezidiumo nariai A. Smetona, Stankūnas. Atsimindamas tą įvykį, Lietuvos kariuomenės savanoris M. Lazauskas rašė: „Ten, scenoje, sėdi tautos idėjos skelbėjai, o mes, savanoriai, tų idėjų vykdytojai, tartum karo pilių griuvėsiai, pasiliecame nebyliai, neturime savo atstovų, kurie mūsų vardu sveikintų tautos veikėjus, dvasios didvyrius!“⁴⁰ Todėl gavęs žodį jis pasveikino visus Tautos veteranus Lietuvos kariuomenės savanorių vardu ir patikino: „[...] jeigu pavojus tautą – valstybę ištiks, mes vėl stosime visi kaip vienas ir ginsime ją nuo priešų!“⁴¹

Dar vieną faktą apie savanorių norą burtis į savo organizaciją randame „Trimito“ žurnale 1926 m. balandžio mėnesį. Tik inicialais pasirašęs savanoris trumpame straipsnyje „Savanorio laiškas“ rašo, kad savanoriai gyvena išsisklaidę po visą Lietuvą ir nepalaiko tarpusavyje jokių ryšių, o jų darbai ir žygiai „lyg ir pamirštami ir mes patys apsileidžiame“, ir kelia klausimą, ar nereikėtų savanoriams susiorganizuoti, „prisiminti savo pasišventimus ir perduoti juos jaunesnėms kartoms“⁴².

Realūs savanorių vienijimosi veiksmai buvo pradėti 1926 m. rugsėjo mėnesį. Rugsėjo 5 d. trijose Lietuvos vietose vienu metu įvyko savanorių sąjungos steigiamieji susirinkimai: Kaune, Šakiuose ir Joniškėlyje. Panevėžio savanoriai susirinko į steigiamąjį skyriaus susirinkimą rugsėjo 26 d. Šaulių sąjungos teatre, buvusiam filantropo Stranislavo Montvilos, 1913 m.

³⁹ *Didžiojo Lietuvos Seimo minėjimas Valstybės teatre*. Lietuva, Nr. 276, 1925, gruodžio 7 d.

⁴⁰ Lazauskas, M. *Lietuvos Kariuomenės Savanorių Sąjungos įsikūrimo pradai*. Savanoris 1918–1920, Kaunas, 1929, p. 197.

⁴¹ Ten pat.

⁴² *1919 m. savanoris J. S. Savanorio laiškas*. Trimitas, Nr. 15, 1926, balandžio 22 d.

dovanotame miestiečiams, pastate. Į susirinkimą buvo pakviestas plk. Vincas Grigaliūnas-Glovackis, vienas kūrėjų savanorių vienijimosi idėjos įgyvendintojų. Jis dar prieš rengiant panevėziečių susirinkimą buvo pakviestas į Panevėžį aptarti ten susidariusios padėties ir įkurti savanorių organizaciją. Ji buvo kuriama ne ekonominių ir kultūrinių reikmių pagrindu, bet „tikslu apsiginti nuo tamsiųjų gaivalų, kurie 1926 m. buvo pradėję kelti galvas“⁴³.

Tokia situacija susidarė dėl to, kad III Lietuvos Seime daugumą sudarė valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai. Valstiečiai liaudininkai ypač sparčiai ėmėsi įgyvendinti demokratines laisves. Skubiai, be paruoštų administracinių potvarkių, buvo panaikinta karo padėtis, atšaukti susirinkimų ir spaudos laisvę varžantys įstatymai, paskelbta amnestija, pradėta ruošti policijos ir kariuomenės reforma bei programa atskirti Valstybę nuo Bažnyčios, o visame krašte organizuojamas laisvamanių judėjimas. Spartūs demokratiniai pertvarkymai atvėrė duris ir atrišo rankas visiems, kurie norėjo naudotis suteiktomis laisvėmis kaip išmanė, nevengiant aštrios kritikos valdančiajai daugumai.

Ne tik krikščioniškoji opozicija, bet ir komunistai turėjo plačią dirvą destruktiviai veiklai. Vincas Kapsukas apie to meto komunistų veiklą pakylėtai rašė: „Savo padėčiai pagerinti darbininkai skelbia streikus. Kaune vyksta kelios dešimtys streikų.“⁴⁴ Savanorių kūrėjų organizavimosi svarbą komunistai suprato ir bandė išvaikyti Panevėžyje besiorganizuojančius savanorius. Suvažiavimas prasidėjo rikiuote, kurios priešakyje ėjo plk. V. Grigaliūnas-Glovackis ir Panevėžio karo komendantas ats. mjr. Tadas

Organizacinis Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos Centro komitetas

⁴³ *Savanoris 1918–1920*. 1929, Kaunas, p. 227.

⁴⁴ Kapsukas, V. *Buržuazinė Lietuva*, p. 44.

Panevėžio skyriaus valdyba (1928–1929). Sėdi (kairėje) pirmininko pavaduotojas Stasys Balčas, pirmininkas Tadas Chodakauskas, stovi (kairėje) išdininkas Pranas Aižinas, sekretorius Stasys Banelis

Chodakauskas. Eisena patraukė į bažnyčią, o po mišių aplankė žuvusiųjų kapus. Suvažiavime užsiregistravo apie 700 savanorių, dalyvavo 458, o jį atidarė Kazys Kubilius ir Stasys Balčas. Į prezidiumą buvo išrinkti: pirmininku plk. V. Grigaliūnas-Glovackis, pavaduotoju – Kazys Kubilius, sekretoriais Lialis, Jonas Karutis ir S. Balčas. Suvažiavimą bandė sugriauti komunistai, su svečiais patekę į salę. Įvyko net muštynės, nes jie pradėjo agituoti už sovietų „rojų“. Išvijus iš salės komunistus, buvo išrinktas organizacinis skyriaus komitetas. Jį sudarė prof. Jurgis Elisonas, Pranas Aižinas, Kazys Kubilius ir Stasys Balčas.

Visos Lietuvos savanorių steigiamasis susirinkimas įvyko 1927 m. sausio 8–9 d. Kaune, jame įsteigta Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga (nuo 1933 m. – Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga). Organizacijos tikslai buvo: a) saugoti ir ginti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, b) kelti ir ugdyti tautinę lietuvių sąmonę, c) gerinti savo narių ekonominę būklę, d) rūpintis Lietuvos karžygių atminimo pagerbimu⁴⁵. Šiam tikslui pasiekti sąjunga išipareigojo stiprinti krašto pajėgas ir, jei Tėvynė atsidurtų pavojuje, organizuotai stoti jos ginti, papildant aktyvių kovotojų gretas. Toks kolektyvinis tikslo įgyvendinimas buvo numatytas tik šios sąjungos įstatuose. Tik savanorių sąjunga buvo įtraukusi į savo įstatus punktą apie tai, kad ji ruošia ir treniruoja savo narius karo srities dalykuose ir

⁴⁵ Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos įstatai. 1927 m. LCVA. F. 560, ap. 1, b. 3, l. 290 ir b. 214, l. 5.

propaguoja sportą. Tokios įstatų I skyriaus § 4 nuostatos leidžia teigti, kad ši sąjunga buvo visada pasiryžusi vėl stoti į aktyvių Tėvynės gynėjų gretas.

Savanorių organizaciniai darbai sukėlė nemenką susidomėjimą visuomenėje ir spaudoje. Tenka tik stebėtis, kiek daug dėmesio buvo skirta šios visuomeninės organizacijos kūrimuisi. Nė viena iki tol įsikūrusi buvusių karių organizacija nesulaukdavo tiek spaudos dėmesio. Rašė visų partijų laikraščiai ir oficiozas „Lietuva“. Daugiausia dėmesio savanoriams skyrė „Lietuvos žinios“ ir „Rytas“ bei „Tautos valia“. Kiek mažiau rašė „Socialdemokratas“, „Darbininkų atstovas“ ir „Lietuvis“. Tad nesuklysimė pasakę, kad savanorių organizavimasis buvo svarbus to meto įvykis, atkreipęs visų Lietuvos politinių jėgų dėmesį. LKSS valdybos pirmininku išrinktas ats. plk. lt. Julius Čaplikas. Panevėžiui atstovavo S. Balčas, Adomas Kuodys, Saliamonas Antanaitis, Kazys Kubilius, Vladas Vaitkevičius, Pranas Aižinas, Kazys Masiulis ir Adolfas Klibas. Panevėžio skyriaus oficialia steigimo data laikoma 1927 m. balandžio 3-ioji, nes susirinko tikrieji sąjungos nariai. Nuo tos dienos pradėtas kitų narių priėmimas. 1927 m. į LKSS Panevėžio skyrių priimti 238 savanoriai. Skyriuje buvo aktyvūs nariai, nariai rėmėjai ir garbės nariai. Aktyviaisiais nariais galėjo būti tik Lietuvos kariuomenės savanoriai, pripažinti pagal Lietuvos įstatymus⁴⁶. Rėmėjais galėjo būti visi, kas pritarė Sąjungos tikslui. Garbės nariais galėjo būti: „a) garbingi Lietuvos piliečiai, kurie žodžiu, darbu arba ginklu yra prisidėję prie kovų, vedamų už Lietuvos Nepriklausomybę ir b) ypatingais darbais Sąjungoje pasižymėję asmenys⁴⁷“.

Nariais negalėjo būti tie asmenys, kurie buvo nuteisti ir jiems atimtos arba susiaurintos teisės, išskyrus tuos, kurie buvo nuteisti už politinius nusikaltimus rusų arba okupacinių valdžių teismų. Taip pat Sąjungos nariais negalėjo tapti tie, kurie buvo nusistatę prieš Lietuvos nepriklausomybę, dirbo arba dirba jos nenaudai. Nario mokestis buvo nustatytas „§11: aktyvusis narys stodamas sumoka 2 litus ir kas metą moka 3 litus, rėmėjas atitinkamai – 25 ir 10 litų, išstojant iš Sąjungos mokesčiai negražinami, o neturtingi nariai galėjo būti skyriaus valdybos sprendimu

⁴⁶ Lietuvos Valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas. Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalio statutas. 1930 m. gruodžio 20 d. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*. Vilnius, 1996. p. 192–194, Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų pakeitimas. 1935 m. gruodžio 6 d. Ten pat, p. 199.

⁴⁷ *Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos įstatai*. LCVA, f. 560, ap. 1, b. 13, l. 290.

atleisti nuo metinio mokesčio“⁴⁸. Sąjunga buvo nepartinė organizacija, veikianti administracinio padalinimo principu – vienas skyrius apskrityje. Visi skyriai sudarė Sąjungą, ji turėjo savo vėliavą, antspaudą ir ženklą. Jau pirmajame suvažiavime savanoriai pateikė savo reikalavimus Lietuvos valdžiai. Jie buvo tokie: 1) savanorių aprūpinimas žeme (ne mažiau kaip 8 ha kiekvienam, žemę suteikiant visišką nuosavybę); 2) teikti pirmenybę priimant į valstybės tarnybą, o iš darbo šalinti tik teismo sprendimu, jų turėjo neliesti etatų mažinimas; 3) žuvusių savanorių šeimas aprūpinti vienkartinėmis pašalpomis ir pensijomis; 4) užtikrinti nemokamą gydymą valstybinėse ligoninėse; 5) garantuoti nemokamą savanorių vaikų mokslą; 6) leisti savanoriams laikyti šaunamuosius ginklus; 7) teikti paskolas mažesniais procentais. Didžioji dalis reikalavimų buvo įgyvendinta. Nebuvo leista turėti šaunamojo ginklo. Ši galimybė buvo suteikta tik Šaulių sąjungos nariams.

1928 m. sausio 22 d. buvo išrinkta antroji LKSS Panevėžio skyriaus valdyba: pirmininkas mjr. Tadas Chodakauskas, nariai S. Balčas, S. Antanaitis, P. Aižinas ir Stasys Banelis. Mjr. T. Chodakauskas valdybos pirmininku išbuvo iki 1936 m., kol jį tame poste pakeitė Kazimieras Kubilius. Valdyboje: S. Balčas, Aleksandras Plungė, Petras Būtėnas ir Petras Plevokas. Gausiausias Panevėžio apskrities savanorių kūrėjų suvažiavimas vyko 1928 m. birželio 10-ąją, nes tą dieną buvo pašventinta Lietuvos karaliaus Mindaugo 4-ojo pėstininkų pulko vėliava, o iškilmėse dalyvavo prezidentas Antanas Smetona ir buvęs kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas.

LKSS vėliavos projektas, kurį parengė Panevėžio skyriaus narys Juozas Kaminskas, priimtas 1928 m. gegužės 12 d. 1929 m. pagal projektą pasiūta tamsiai žalios spalvos vėliava. Joje buvo užrašas „Tėvynės Laisvė – mūsų laimė“. Vėliava pašventinta 1929 m. liepos 21 d. Kaune.

Panevėžio skyriuje 1929 m. buvo 445 nariai⁴⁹. 1930 m. vasario 23 d. buvo pašventinta LKSS Panevėžio skyriaus vėliava, o rugsėjo 21 d. atidengtas paminklas savanoriams Panevėžio miesto kapinėse. Paminklo autorius – skulptorius Juozas Zikaras. LKSS Panevėžio skyriaus maršą sukūrė savanoris S. Balčas ir kompozitorius Vladas Paulauskas. 1931 m. savanoris S. Balčas apdovanotas 5-ojo laipsnio Vytauto ordinu, o Pranas Aižinas ir Stasys Banelis – Vytauto ordino 3-iojo laipsnio medaliais. 1931 m. gegužės 11 d. pradėta oficialiai minėti Savanorių šventę. Ji buvo

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Panevėžio skyrius. *Savanoris 1918–1920*. P. 228.

švenčiama gegužės 11 d., nes 1919 m. Kaune, Rotušės aikštėje, įvyko pirmoji savanorių priesaika. Ši diena tapo oficialia sąjungos švente⁵⁰. Tačiau neilgai ji buvo švenčiama. 1935 m. vasario 16 d. iškilmingame studentų atsargos karininkų korporacijos „Ramovė“ susirinkime ilgametis korporacijos pirmininkas ats. j. ltn. D. Stankūnas patikino, kad korporacija vykdys didžiausią savo programos tikslą – pereiti į visuomeninę veiklą ir imtis darbo, kuris labiausiai pasitarnautų tautos ateičiai – tautos kariniam rengimui. Šį pažadą studentų atsargos karininkų korporacija „Ramovė“ pradėjo įgyvendinti inicijuodama visuomenės ir kariuomenės susiartinimo šventę. Ramovėnai nutarė šią šventę švęsti trečią gegužės savaitgalį, prisimenant pirmąją 1919 m. gegužės 11 d. savanorių priesaiką ir taip įamžinant „[...] savanorius kūrėjus ir jų bei kitų karių sudėtas aukas už Lietuvos nepriklausomybę“⁵¹.

4-ajame dešimtmetyje buvo sukurtas Sąjungos ženklelis ir uniforma. Panevėžio muziejuje Panevėžio savanorių skyriaus iniciatyva buvo atidarytas „Savanorių skyrius“. 1932 m. balandžio 3 d. šis skyrius savo suvažiavimo metu pasivadino Lietuvos Karaliaus Mindaugo vardu ir buvo išrinkta tokia skyriaus valdyba: mjr. T. Chodakauskas, kpt. Kazys Petkevičius, S. Balčas, J. Kaminskas ir A. Pranculis. LKKSS Panevėžio skyriaus garbės nariais išrinkti gen. Pranas Tamašauskas, plk. ltn. J. Variakojis ir mjr. T. Chodakauskas. Suvažiavime buvo nutarta daugiau jokių lengvatų kūrėjams savanoriams iš valdžios nebereikalauti. 1936 m. duomenimis, žemę buvo gavę 9103 savanoriai, 290 žuvusių savanorių šeimų aprūpintos žeme. Susikūrė ištisi savanorių kaimai. Pvz., Panevėžio apskrityje toks buvo Miežiškių vlsč. Kuzmiškio kaimas. Jame žemės gavo 19 savanorių. Kaimas dar buvo vadinamas Mindaugiškių kaimu, taip prisimenant Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vardą. 1935 m. lapkričio 23–24 d. Panevėžyje vyko savanorių kongresas, į jį atvyko 400 savanorių. Garbės prezidiume buvo visi Vyčio kryžiaus ordino kavaliai. 1938 m. gegužės 31 d. vyko Panevėžio apskrities LKKSS susirinkimas. Į naująją valdybą išrinkti K. Kubilius, P. Plevokas, A. Plungė, S. Balčas.

1938 m. rugsėjo 7 d. Savanorių kongrese Kaune dalyvavo 6500 LKKSS

⁵⁰ 1931 m. balandžio 18–19 d. savanorių visuotinio suvažiavimo protokolas. *LCVA. F. 560, ap. 1, b. 30, l. 15.*

⁵¹ *Vytauto Didžiojo universiteto atsargos karininkų korporacija „Ramovė“, 1933–1983.* Toronto, Ontario, Kanada, 1983, p. 41.

narių⁵². LKKSS buvo uždaryta 1940 m. rugpjūčio 26 d. nutarimu. Kauno apskrities viršininko rašte Savanorių sąjungos vadovybei buvo rašoma: „1940 m. rugsėjo 4 d. nutarimu (protokolas Nr. 15) uždarytos Sąjungos turtas ir lėšos visomis teisėmis ir prievolėmis turi būti perduoti Lietuvos komunistų partijai. Pranešdamas apie tai prašau 25 % esamų pinigų įnešti Liaudies kultūros fondui, o kitas lėšas ir turtą perduoti kompartijai. Bylas, ženklus, vėliavas, spaudus ir antspaudus su aktu apie turto perdavimą pristatyti man.“⁵³ Kauno skyriaus ir Centro valdybos pinigai – 10392 litai ir 75 centai perduoti Komunistų partijai, o Kultūros fondui – 2598 litai 19 centų⁵⁴. 1940 m. Panevėžio skyriuje buvo 346 nariai⁵⁵.

Po Kovo 11-osios LKKSS buvo atkurta 1993 m. sausio 23 d. Vilniuje vykusiame suvažiavime. Pirmininku buvo išrinktas Vytautas Jasiulaitis (1929–2003), dalyvavęs Parlamento gynyboje, 1993–1995 m. buvęs Vilniaus miesto meru. Jo tėvas Lietuvos kariuomenės plk. Vincas Jasiulaitis buvo kūrėjas savanoris. Taip pat buvo nuspręsta apskrityse atkurti Sąjungos skyrius⁵⁶. Atkurtoji LKKSS deklaravo, kad tęsia 1927 m. įkurtos organizacijos tikslus, uždavinius ir tradicijas. Tačiau pirmieji įstatatai buvo neregistruoti trejus metus, iki 1996 m. rugpjūčio 6 d., nes Teisingumo ministerija neleido įstatuose palikti punkto, kuris numatė ginklu ginti Lietuvos respubliką. Kaip prisimena ilgametis LKKSS pirmininkas Algirdas Petrusevičius, pagrindininkas, sovietmečiu iškėlęs Trispalvę ir už tai kalėjęs lageryje, Parlamento gynėjas, lietuviško pistoleto-kulkosvaidžio „Vytis“ kūrėjas: „<...> Reikėjo ne kartą keisti ir derinti kai kuriuos įstatų punktus, ypač susijusius su karyba ir ginklais.“⁵⁷ Todėl dabartinės LKKSS įstatuose organizacijos tikslas apibrėžiamas taip: „1. Saugoti ir ginti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę; 2. Ugdyti tautinę savimonę, visuomenės pagarbą Lietuvos kariuomenei, saugoti jos istorinę atmintį; 3. Rūpintis Sąjungos narių ir jų šeimų socialinėmis garantijomis bei ginti jų teises; 4. Rūpintis žuvusiųjų karių, savanorių, buvusių partizanų ir kitų Lietuvos nepriklausomybės gynėjų atminimo įamžinimu; ir dar 13 punktų, kurie nusako visas Sąjungos veiklos kryptis.“⁵⁸

⁵² Savanorių kongresas 1938 m. rugsėjo 7–8 d. LCVA. f. 560, ap. 1, b. 58, l. 3.

⁵³ Kauno apskrities viršininko raštas. 1940 m. LCVA. f. 402, ap. 5, b. 188, l. 5.

⁵⁴ Ten pat, l. 10.

⁵⁵ Panevėžio skyriaus narių sąrašas. LCVA, f. 1391, ap. 1, b. 9, l. 137.

⁵⁶ *Buvome, esame ir būsime!*. P. 23.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos įstatatai. 2011 m. balandžio 18 d. *LKKSS Kauno skyriaus archyvas*.

1997 m. sausio 4 d. Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Panevėžio skyriaus atstovai Vilniaus karininkų ramovėje su pirmuoju atkurtos valstybės vadovu Vytautu Landsbergiu, minint Sąjungos įkūrimo 70 metų jubiliejų

Sąjunga veikia teritoriniu principu, pagal apskritis. Šiuo metu yra 10 skyrių, Sąjungai vadovauja panevėžietis, buvęs Panevėžio SKAT rinktinės vadas ats. plk. ltn. Bronislovas Juozaitis. Panevėžio skyrius buvo atkurtas 1994 m. lapkričio 25 d. ir įregistruotas 1995 m. birželio 14 d. 2000 m. liepos 3 d. LKKSS Centro valdybos sprendimu buvo atkurtas skyriaus pavadinimas – Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Karaliaus Mindaugo Panevėžio apskrities skyrius. Pirmasis atkurtojo skyriaus pirmininkas buvo Rimgaudas Račkauskas. Ilgametis pirmininkas buvo Stasys Kalvėnas, o dabar skyriui vadovauja ats. plk. ltn. Vladas Petkevičius. Atkurtoji Sąjunga nėra tokia vienalytė kaip buvo tarpukariu. Tada ją sudarė tik kūrėjai savanoriai, dalyvavę kovose už Lietuvos laisvę 1918–1923 m. Dabar ši organizacija vienija 1941 m. birželio 23–28 d. sukilėlius, Vietinės rinktinės karius, partizanus ir 1900–1991 m. kūrėjus savanorius. Į Sąjungą priimami asmenys, kurie davė priesaiką Lietuvos valstybei iki 1991 m. rugpjūčio 22 d., saugojo svarbius strateginius objektus, kūrė karines struktūras. Kadangi Sąjunga yra tokia organizacija, kuri negali būti papildyta nariais, ne kūrėjais savanoriais, ji yra nykstanti organizacija. Jau dabar beveik neliko sukilėlių ir Vietinės rinktinės karių, partizanų, netenkame ir 1990–1991 m. kūrėjų savanorių.

Kas gi vienija šias dvi – 1918-ųjų ir 1990-ųjų – savanorių kūrėjų kartas? Į šį klausimą galėtų būti ne vienas atsakymas, tačiau, be jokios abejonės, pirmiausia – meilė savo Tėvynei Lietuvai bei ryžtas prireikus paaukoti ir gyvybę dėl jos laisvės.

Mintys vietoje išvadų:

1. Abi savanorių kartos stojo ginti atkurtos valstybės savo noru.
2. Politinė situacija Lietuvoje buvo panaši, nes šeimininkavo okupantai: pirmu atveju vokiečiai, bet jie greitai paliko Lietuvą, antru – sovietai, tačiau jų armija stovėjo Lietuvoje iki 1993 m., tad Nepriklausomybę kūrėme esant mūsų teritorijoje svetimai armijai.
3. Po Kovo 11-osios mums nereikėjo ginkluotiems kovoti su daugeliu priešų, mūsų pasirinkta kovos taktika buvo neginkluotas pasipriešinimas, kuriame dalyvauja sąmoninga tautos dalis.
4. Savanoriai kūrėjai į savo kovą atėjo civiliais rūbais ir ginkluoti – kas senu mažo kalibro šautuvėliu, kas medžiokliniu šautuvu, kas seneliu slėptu pistoletu, o dauguma buvo ginkluoti metaliniais strypais, kiek vėliau buvo gaminami įvairūs Molotovo kokteiliai: su rūgštimi, benzinu. O stipriausias ginklas buvo valia nepasiduoti – stovintis žmogus, pasiryžęs nesitraukti, kas beatsitiktų.
5. Panevėžio kūrėjai savanoriai dalyvavo abiejų Respublikų Nepriklausomybės kovose. Pirmoje Respublikoje jie kovojo visuose frontuose ir didžioji šio regiono savanorių dalis tarnavo 4-ajame Lietuvos karaliaus Mindaugo pėstininkų pulke. Antroje Respublikoje panevėžiečiai kūrė Sąjūdžio grupes, rinko savanorius, dalyvavo ginant Parlamentą ir Televizijos bokštą, saugojo strateginius objektus, turėjo ir turi savo KASP rinktinę.
6. Lietuvos kariuomenės kūrėjai savanoriai turi savo organizaciją – Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungą. Jos nariai buvo ir yra kovų dėl Lietuvos laisvės dalyviai. Panevėžio skyrius yra vienas tarp kitų devynių skyrių ir tęsia tradicijas bei atlieka įstatuose numatytus darbus.